

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Вінницький національний технічний університет

А. А. Шиян, Л. О. Нікіфорова

**УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ
ЕФЕКТИВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ІНСТИТУТІВ В УМОВАХ УКРАЇНИ**

Монографія

Вінниця
ВНТУ
2011

УДК 518.83:86
ББК 65.050
Ш65

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 104 від 26.05.2011 р.)

Рецензенти:

В. В. Зянько, доктор економічних наук, професор

О. В. Мороз, доктор економічних наук, професор

Шиян, А. А.

Ш65 Управління формуванням ефективних економічних інститутів в умовах України : монографія / А. А. Шиян, Л. О. Нікіфорова. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 300 с.

ISBN 978-966-641-443-7

Побудована система математичних моделей, механізмів, методів та технологій для формування ефективних економічних інститутів для умов сучасного стану економіки України. Зокрема: побудована нова типологія економічних інститутів; виявлено, що прецедентне право має більш високий потенціал для формування економічних інститутів; розроблено механізми для підвищення ефективності функціонування інноваційних, інвестиційних та фінансових інститутів в Україні; розроблено технології для реорганізації інституту вищої освіти. Монографія розрахована на науковців, аспірантів та магістрів та широке коло економістів.

УДК 518.83:86
ББК 65.050

ISBN 978-966-641-443-7

© А. Шиян, Л. Нікіфорова, 2011

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. РОЛЬ ІНСТИТУТІВ В ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ.....	7
1.1. Визначення та класифікація інститутів.....	7
1.2. Економічні інститути як причина політичних рішень.....	13
1.3. Інститути як механізми вирішення «недоліків ринку» та «недоліків держави».....	18
1.4. Концепція формування розвиненої економіки за механізмом самоорганізації.....	20
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДА ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ.....	32
2.1. Типологія економічної діяльності людини.....	32
2.2. Ієрархічно організовані структури як необхідність для здійснення ефективного управління.....	40
2.3. Типологія інститутів за способом кодування економічної діяльності індивідів.....	46
РОЗДІЛ 3. ПРЕЦЕДЕНТНЕ ПРАВО ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ДЛЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ ІНСТИТУТІВ.....	86
3.1. Ключова роль права в економіці.....	86
3.2. Загальне та Континентальне право як два різні інститути для забезпечення функціонування ринку.....	89
3.3. Переваги прецедентного механізму права з точки зору адаптаційних умов та самоорганізації ефективних економічних інститутів.....	109
РОЗДІЛ 4. УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ІНСТИТУТАМИ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ.....	112
4.1. Причини неефективності інституту інновацій в Україні....	112
4.2. Управління інноваційним процесом на мікрорівні (підприємство).....	123
4.3. Макроекономічні умови для внутрішнього інвестування...	130

4.4. Ризики для пенсійної реформи в Україні.....	154
РОЗДІЛ 5. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ НАПРЯМКИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ В УКРАЇНІ.....	160
5.1. Історичні особливості формування інституту вищої освіти та науки.....	160
5.2. Теоретико-ігрове моделювання стану системи вищої освіти.....	166
5.3. Аналіз сьогоднішніх напрямків реформування інституту вищої освіти.....	171
5.4. Можливості підвищення рівня вищої освіти з рахунок внутрішніх ресурсів ВНЗ.....	180
РОЗДІЛ 6. ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ.....	195
6.1. Відмінності в системах економічних інститутів між Україною та економічно розвиненими країнами.....	195
6.2. Інструменти для узгодження інтересів влади в ієрархії управління державою: держава, регіон, фірма.....	203
6.3. Приклади урахування специфічних для України умов при формуванні та функціонуванні інститутів.....	215
РОЗДІЛ 7. СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УКРАЇНІ.....	269
7.1. Метод побудови сценаріїв.....	269
7.2. Найкращий сценарій: перехід до розвиненої економіки.....	271
7.3. Найгірший сценарій: громадянська війна.....	276
7.4. Ймовірний сценарій: балансування над прірвою.....	278
ВИСНОВКИ.....	280
ЛІТЕРАТУРА.....	283

ВСТУП

*Одни столько лет
Мы возводим замки и Храм.¹
«Народжена реальність»,
С. Маврін («Майстер»)*

Україна надає досить дивний приклад світовій спільноті. Наш феномен ще довго будуть вивчати науковці майбутнього. Ми збагатили світову науку.

Збагатили за рахунок своєї власної долі та долі наступних поколінь.

Вже минуло 20 років незалежності України, а ми ще не досягли рівня ВВП на душу населення, яке була за тоталітарного СРСР. Щоб досягти *рівня життя 1990 року* – про це навіть не говориться: аж надто далека перспектива...

А може потрібно хоч на мить зупинитися і подумати? Проаналізувати вже пройдений шлях, вивчити досягнення та помилки? І, врахувавши їх, стрімко наростити темп розвитку?

Історія сучасного світу повниться прикладами *успішного* вирішення процесів трансформації одного суспільного стану країни до іншого. Як правило – від *менш* розвиненого до *більш розвиненого*. Деякі країни навіть проходили цей шлях *декілька* разів...

Японія протягом 20–30 років перейшла від *самурайського* суспільства до *економічно* розвиненого суспільства, про що переконливо засвідчила перемога її флоту над флотом Російської імперії в Цусімській протоці в 1905 році. А потім протягом 20 років (з середини 1960-х до середини 1980-х) вона ж здійснила *вдруге* стрімкий стрибок, знову до *економічно розвиненого суспільства*.

Південна Корея (який контраст із Кореєю Північною!), Гонконг та Тайвань (ті ж самі китайці, з тією ж самою «китайською ментальністю»), Сингапур – це приклади другої половини ХХ століття.

А Китай та Індія – це вже приклади початку ХХІ століття.

¹ «Одни стільки років Ми зводимо замки і Храм.» – авторський переклад українською.

Таким чином, можна впевнено констатувати: технології для досягнення *довільною* країною *економічно розвиненого стану* існують, а це значить, що ними можна *скористатися*.

Значить, і Україна може застосувати ці технології для переходу до економічно розвиненого стану.

Метою дослідження є розробка технологій для формування розвинутої економіки для умов України. Ці технології базуються на концепції управління процесом самоорганізації соціально-економічних інститутів. Для їх розробки побудована система математичних моделей, які описують основні процеси, які складають необхідні та достатні умови для формування в Україні розвинутої ринкової економіки.

Внаслідок причин, наведених в монографії, дослідженням стану економіки України та розробкою технологій для формування її розвинутої ринкової економіки займаються дуже невелика кількість дослідників. Тому ми плекаємо надію, що вихід у світ цієї монографії сприятиме розвитку досліджень у цьому напрямку.

Висловлюємо щирі подяку д. е. н., проф. О. В. Морозу та асист. Т. О. Журко, наукові дискусії, підтримка та спілкування із якими сприяли як отриманню нами викладених у монографії наукових результатів, так і написанню її тексту. Дякуємо також своїм співавторам д. е. н., проф. В. В. Стадник, д. політ. н., проф. В. О. Корнієнку, к. е. н., проф. М. І. Небаві, асист. Д. Г. Ванжулі, асист. Т. О. Журко, асист. О. В. Чаплигіній, асист. В. М. Семцову, О. П. Мельничук та студ. В. О. Крилову.

РОЗДІЛ 1

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ В ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ

Для розвитку країни сьогодні найважливіше значення має розвиток таких взаємин між людьми, які є характерними для розвиненої економіки. Ці взаємини часто мають специфічні властивості та охоплюють певні групи людей, – вони носять назву «інститути». Їх визначення, способи опису та їх роль в економічному розвитку – все це є предметом цього розділу.

1.1. Визначення та класифікація інститутів

*Ловко пущен механизм, идет за строем строй,
В одиночку ты никто, зато в толпе – герой!
У тебя свои цвета, ты знаешь грозный клич,
Нерушима та стена, в которой ты кирпич!²*
«Тобі дадуть знак», А. Єлін («Арія»)

1.1.1. Визначення інституту. Економіка країни має ієрархічну будову. Вона складається із сукупності об'єднань людей, належність до яких часто визначає поведінку людини. Такі структури постійно формуються, існують деякий час і розпадаються. З цієї точки зору економіка країни (та й Світова економіка в цілому) може розглядатися як свого роду «мерехтіння», свого роду «турбулентність», пульсації якої якраз і складаються із цілком певних сукупностей людей. Так само, як і в розвиненій турбулентності, в розвиненій економіці повинні бути присутніми «пульсації» (об'єднання людей) всіх можливих масштабів. Так само, як і в розвиненій турбулентності, в розвиненій економіці кількість *найменших* «пульсацій» повинна бути найбільшою (кількість малих підприємств та кількість зайнятих в них працівників для розвиненої економіки цілком підтверджує таку картину). Так само як для турбулентності, в розвиненій економіці повинні бути цілком певні кількісні закономірності, які описують *оптимальний* для неї

² «Спритно запущено механізм, йде за ладом лад, Поодинці ти ніхто, зате у натовпі – герой! Ти маєш свої кольори, ти знаєш грізний клич, Незламна та стіна, в якій ти є цеглиною!» – авторський переклад українською.

стан (цього ще немає, але наукова діяльність в цьому напрямку має великі перспективи).

Написане вище є не більш ніж *метафора*, – тобто певна *аналогія*, яка належить не стільки до наукового контексту, скільки до поетичного.

Проте ця картина повністю відповідає тій економічній картині сучасного життя, яку ми спостерігаємо в усіх країнах. Звичайно, конкретний вигляд такого «створення-руйнування» економічних структур в кожній країні (і навіть іноді в кожному регіоні) є різним. Він визначається певними, характерними тільки для цієї локальної території (та для цього часового проміжку) «правилами гри» – закономірностями економічної діяльності, спілкування людей та економічної комунікації. Такі локальні закономірності називаються «інститутами» («соціально-економічними інститутами», якщо точніше), і саме вони є сьогодні основним об'єктом вивчення економіки.

Відповідно до визначення [1] «інститути – це «правила гри» в суспільстві, чи, висловлюючись більш формально, це створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємини між людьми». Внаслідок цього такі економічні категорії, як «корпоративне управління», «організаційна поведінка», «організаційна культура» тощо цілком можуть розглядатися саме в рамках інституційного підходу.

Разом із тим часто власники та вище керівництво навіть не підозрюють, що «організації та їх керівники зайняті цілеспрямованою діяльністю і в цій якості виступають як агенти інституціональних трансформацій та формують напрям цих трансформацій» [1].

Слідуючи [2], опишемо сучасні уявлення щодо суті інститутів, їх класифікації та ролі в економіці. Всюди надалі будемо використовувати термін «інститути», розуміючи під цим *соціально-економічні інститути*.

Перш за все в [2] відмічається, що сьогодні немає коректної відповіді на питання «Що таке інститути?». Це й не дивно, так як інститути в сучасному суспільстві утворюють *ієрархічну* систему, і коректне визначення терміну «інститут» повинне бути придатним для кожного іє-

рархічного рівня розгляду. Саме тому цей термін повинен враховувати специфічні особливості тих задач, які вирішуються дослідником [2].

Залишаючи визначення терміну «економічний інститут» як тему окремого дослідження, опишемо різні точки зору (підходи, концепції) на інститути, виділяючи ті з них, які застосовують в різних напрямках економічних досліджень.

Перша точка зору – це «*економічна ефективність інститутів*» [2]. Прихильники цієї точки зору стверджують, що суспільство «вибирає» саме ті інститути, використання яких максимізує прибуток цих суспільств. Подальша доля цього прибутку, наприклад, як він буде розподілений поміж різними групами економічних агентів – не розглядається. Загалом кажучи, ця точка зору не розглядає канал того, як саме інститути впливають на економіку: в її рамках швидше економіка «підлаштовується» під існуючі інститути. Ця точка зору має певні підтвердження (наприклад, теорема Коуза). Проте, виходячи із цієї точки зору, неможливо зрозуміти причину формування *економічно неефективних* інститутів (наприклад, інституту корупції), а саме ця задача є сьогодні для економіки України чи не найважливішою.

Друга точка зору – це «інститути є результатом *ідеології та віри*». Відповідно до неї суспільство вибирає різні інститути, тому що в воно має різні ідеології та віру в те, що для цього суспільства є кращим. Таким чином, прихильники цієї точки зору вважають, що інститути є *похідним* від пануючої в суспільстві ідеології та від віри людей. Як тут не згадати сакраментальне «*Свідомий українець буде залюбки сплачувати податки!*». Але якраз сама ця фраза свідчить про те, що ця точка зору є, як мінімум, *некоректною*. Інакше нам прийдеться згодитися із тим, наприклад, що гангстер у США чи наркобарон у Колумбії мають більш високий *рівень свідомості*, аніж вищі посадовці України та переважна більшість українців взагалі: дійсно, і гангстер у США, і наркобарон у Колумбії *мріють* про те, щоб «стати платниками податків» (саме заради цього вони і *відмивають кошти!*), тоді як українці майже поголовно намагаються «сховати кошти» та користуватися у розрахунках готівкою.

Третя точка зору полягає в тому, що «інститути створилися *випадковим* чином». Ну, просто так сталося випадково, і все тут! Цю точку

зору можна було б вважати «наївною», якби її не притримувалася низка науковців (див. [2]). Проте вони не помічають, що, приймаючи цю точку зору, вони фактично *покидають* наукову платформу: дійсно, вивчати можна *тільки зумовлені* явища, тобто тільки ті, які *мають причину*. Прихильники цієї точки зору на інститути *повністю ігнорують* широке коло задач, наприклад, задачу щодо *трансформації* інститутів в рамках цієї точки зору не має права навіть на існування.

Четверта точка зору – це так звана теорія *соціального конфлікту* [2]. Відповідно до неї інститути з'являються як результат вибору економічних агентів, причому цей вибір не обов'язково є «економічно вигідним» (зокрема, він зовсім не обов'язково є вигідним з точки зору суспільного добробуту, наприклад, інститут рейдерства не є корисним для суспільного добробуту, але він є корисним *деяким* економічним агентам). Наприклад, він може задовольняти лише відносно невелику частину суспільства, яка має «силу влади», наприклад, контролює розподіл в рамках всієї економіки внаслідок політичних причин.

Не зупиняючись далі на аналізі кожної із точок зору (див. детальний аналіз в [2]), відмітимо основну перевагу четвертої точки зору – теорії інститутів як результату соціального конфлікту: тільки і виключно в рамках цього підходу до природи інститутів можна поставити задачу 1) про формування інститутів та 2) задачу про перехід між інститутами. Перші три концепції унеможливають саму постановку цих задач.

В рамках цієї книги ми будемо, вслід за [2], дотримуватися точки зору теорії соціального конфлікту на інститути. Це дозволяє процеси формування та функціонування інститутів розглядати в рамках механізму узгодження інтересів економічних агентів – суб'єктів економічної діяльності, які також ми будемо називати «гравцями».

1.1.2. Типи інститутів. Базуючись на [2], розглянемо існуючі типології інститутів. Це важливо зробити також тому, що вже у розділі 2 нами буде побудована *нова типологія* інститутів.

Розглянемо поділ інститутів на такі дві класи [2]:

1. Економічні інститути.
2. Політичні інститути.

Економічні інститути задають «економічні правила гри». Це перодовсім рівень захисту прав власності, сукупність контрактів, які виконуються в рамках цього інституту, норми та правила поведінки економічних агентів.

Типовими прикладами економічних інститутів є індивідуальні права власності, комерційне право, законодавство з регулювання контрактів, патентне право, правове регулювання кредитних зобов'язань тощо.

Політичні інститути задають «політичні правила гри», тобто такі правила, які зачіпають великі верстви населення та визначають довготермінові характеристики суспільства. Політичні інститути допомагають регулювати границі політичної сили та визначають шлях переходу політичної сили від одних рук до інших.

Типовими прикладами політичних інститутів є конституція, виборче законодавство, розподіл прав між різними гілками влади, кількість голосів, достатніх для вето (і для його подолання), кількість голосів для прийняття рішень тощо.

Слід відмітити, що поділ на *економічні* та *політичні* інститути не є абсолютним: деякі соціальні конструкції цілком можна, за різних обставин, розглядати то як економічні, то як політичні інститути. Прикладом може слугувати законодавство з регулювання контрактів, яке може застосовуватися як до характерних економічних умов (наприклад, регулювання розподілу прав власності на винахід, на дохід від акцій тощо), так і до характерних політичних умов (наприклад, домовленість щодо розподілу місць у Кабінеті Міністрів України для коаліції тощо).

Внаслідок цього такий поділ інститутів на типи є корисним, але невичерпним, і тому ми часто не знаємо, яким саме чином слід інтерпретувати реальну ситуацію. Можна сказати, що поділ на «економічні» та на «політичні» інститути не включає в себе *конструктивної технології* для визначення типу конкретного інституту. Таким чином, залишається великий рівень нечіткості, в результаті чого залишається високим рівень непевності в тому, чи правильно ми розуміємо роль цих різних об'єктів для економічних результатів [2].

Важливою обставиною також є та, що необхідно відрізнити *економічну політику* від *економічного інституту*. Наприклад, податки на капітал – це є економічна політика, але не є економічний інститут. Зокрема, економічна політика змінюється більш швидко, ніж економічні інститути.

Для розв'язання практичних задач часто буває корисним розглядати такі типи інститутів:

1. Формальні інститути.
2. Неформальні інститути.

Формальні інститути чітко визначені, описані та не допускають різних точок зору. Тут справедливі слова «як написано, так і треба робити». До них, наприклад, можна віднести Верховний Суд, розподіл (баланс) сили між гілками влади в конституції, парламентську систему (передовсім законодавство про вибори) тощо.

Неформальні інститути – навпаки, визначені нечітко, часто навіть суперечливо, допускають багатоваріантне сприйняття та багатоваріантну діяльність. В нашій монографії буде розглянуто багато прикладів неформальних інститутів, «правила гри» в рамках яких часто прямо суперечать *формально записаним* для них же (яскравим прикладом може слугувати інститут корупції).

Поділ на формальні та неформальні інститути дозволяє вести поділ соціально-економічних систем (суспільств, країн тощо) на *сильно інституціоновані* та на *слабко інституціоновані* [2, 3]. Сильно інституціоновані соціально-економічні системи мають добре розвинену систему *формальних* інститутів, які працюють в рамках чітко визначених «правил гри». Як правило, сильно інституціоновані інститути характерні для економічно розвинених країн, і часто їх можуть ототожнювати із інститутами демократії.

На противагу, слабко інституціоновані соціально-економічні системи функціонують в рамках *неформальних* інститутів, коли реальне життя не відповідає *записаним* та «офіційним» «правилам гри», коли ці «правила гри» можуть *змінюватися* в залежності від бажання того економічного агента, який має в цей момент політичну силу, але при цьому самі *формальні* правила не змінюються. Такі інститути є харак-

терними для країн із *нерозвиненою* економікою, а також для країн перехідної економіки, прикладом останніх слугує Україна.

Вслід за соціологами та політологами інститути можна розділити на такі два типи:

1. Хижацькі («погані»).
2. Розвинуті («хороші»).

Хижацькі інститути не заохочують інвестиції та економічний розвиток, тоді як розвинуті – заохочують ці напрямки діяльності. Прикладом хижацьких інститутів є інститут рейдерства, внаслідок якого в країнах із *нерозвиненою* економікою з'являється канал для перерозподілу власності від одного власника до іншого, який є *неефективним* з економічної точки зору.

Детально моделі опису функціонування «поганих» та «хороших» інститутів стосовно питання економічного зростання для розвинутої та нерозвинутої економіки описано в [4].

1.2. Економічні інститути як причина політичних рішень

*Все началось не со зла,
Все началось как игра.*³
«Вулиця роз», М. Пушкіна («Арія»)

Розвиток розуміння інститутів та їх ролі в економіці привело до розуміння причин та походження таких способів існування суспільства, які раніше розглядалися виключно в рамках політичних дисциплін.

Демократія, диктатура, революція, репресії – всі ці процеси вдалося об'єднати в рамках єдиної теоретико-ігрової моделі, гравці якої є раціональними та базуються в своїх рішеннях виключно на економічних функціях корисності.

Повний виклад отриманих сьогодні результатів займає багато сторінок, тому далі наведемо лише короткий виклад суті отриманих сьогодні результатів [2, 5, 6].

Спочатку опишемо гравців та стратегії, які вони вибирають.

³ «Все розпочиналося не зі зла, Все розпочиналося як гра» – авторський переклад українською.

Суспільство ділиться на 2 класи: бідних (більшість) та багатих («еліти», «олігархів»). Політична сила знаходиться в руках олігархів і саме вони визначають подільний розвиток подій. Тобто ми починаємо розгляд із стану диктатури багатих.

Передовсім багаті визначають величину трансфертів, які державна влада повертає бідним. Але важливим є те, що навіть в умовах диктатури еліта не є «абсолютно вільна» у своєму виборі: бідна більшість цілком може вибрати *революційний виступ* з метою забрати владу у правлячої еліти.

Таким чином, бідна більшість *завжди є загрозою* для багатих.

Звичайно, ця загроза не є постійною: наприклад, вона *зростає* за умови, коли еліта *зменшує* трансферти для більшості. Таке зменшення може бути наслідком зміни екзогенних умов: несприятливих погодних умов, несприятливої кон'юнктури ринку тощо.

Причини ендогенного характеру, такі як *небажання* еліти здійснювати *достатні* трансферти, для раціонального гравця в [2, 5, 6] не розглядалися. Хоча слід відмітити, що така ситуація цілком може мати місце за таких умов:

- Правила гри для еліти не є відомими, внаслідок чого вона не інформована про *обмеження* для стратегій (величини трансфертів до бідних), які вона може вибирати.
- Бідна більшість не інформована, що вона може становити загрозу для еліти.
- Відсутні структури (інститути), які можуть бути бідною більшістю використані для здійснення революції.

Саме ці умови сьогодні мають місце в Україні. Результати [2, 5, 6] є невідомими для українських економістів та політиків, внаслідок чого політична еліта вважає, що у неї *відсутні* обмеження для прийняття політичних наслідків (прикладом може бути відома фраза бывшего Голови Верховної Ради Івана Плюща: «Верховна Рада *може все!*»).

Бідна більшість щиро вважає, що «від нас нічого не залежить»: ні ЗМІ, ні навчальні програми ВНЗ України, ні наукові роботи економістів чи політологів не інформують громадськість про сучасні наукові результати у цій області науки. Перша в Україні монографія із моделювання політичних процесів видана лише в 2009 році єдиним науко-

вим колективом, який займається цими задачами [7]. На рік раніше опис деяких відомих наукових результатів вперше в Україні включено до навчального посібника із політології [8] (авторами є все той же єдиний в Україні науковий колектив).

Після «помаранчевої революції» більшість розчарувалася в своїй можливості впливати на процеси перерозподілу (трансфerti) в Україні. Правляча еліта підтримує в більшості таку думку: наприклад, трактуючи поразку «помаранчевих» як політиків в термінах «поразки більшості». Разом із тим, до осмислення суті такого явища, як «помаранчева революція», в Україні ще навіть і не приступали.

Не можемо втриматися, щоб не навести приклад одного із *домашніх завдань* для студентів-політологів університету Вісконсін-Медісон (США), яке з 2006 року (а, можливо й раніше) задає асоційований професор Scott Gehlbach в рамках свого курсу «Formal Models in Political Science» [9] до лекції «Політичні переходи». Переклад завдання зроблено авторами монографії.

«Завдання 2. Це завдання аналізує політичний конфлікт в Україні в 2004 році, використовуючи дуже стилізований варіант моделі Acemoglu-Robinson⁴, де конфлікт моделюється Марківською грою з інфінітним горизонтом.

Владу в цей момент утримує Кучма (K) і його прихильники. Кучмі опонує Ющенко (Y) і його прихильники. На початку гри Кучма знаходиться при владі. Приймається на кожен період, що, коли Кучма знаходиться при владі, він вибирає деяку політику $x \in [0,1]$, де Кучма та Ющенко отримують для цього періоду таку корисність:

$$U_K = -|1-x| = (x-1);$$
$$U_Y = -|x| = -x.$$

Таким чином, ідеальна політика Кучми є 1, а Ющенко – 0. (Ми вважаємо для простоти, що є 2 гравці в грі – Кучма і Ющенко, не розглядаючи тим самим питання щодо розмірів груп і розподілу вигод в

⁴ Див. [2, 5, 6], – примітка авторів монографії.

межах кожної групи). Як Кучма, так і Ющенко знижують корисність в подальші періоди за коефіцієнтом дисконтування δ .

Вважаємо, що Кучма не може використовувати демократичні засоби, але він може бути зміщений помаранчевою революцією. Кожен період, коли Кучма знаходиться при владі, вартість здійснення помаранчевої революції для Ющенко складає $\mu \in \{\mu^C, \mu^W\}$, де μ^C є вартість виведення людей на вулицю за холодної погоди, а μ^W – за теплої погоди, причому $\mu^C > \mu^W$. Прийmemo для простоти, що μ^C є гранично високим (це Україна...), так що революція не буде ніколи здійснюватися за холодної погоди, а $\mu^W \in (0,1)$. Кожен теплий період завершується холодним періодом, а кожен холодний – теплим. (Відмітимо, що це є ключовою відмінністю від ймовірності переходу в моделі Acemoglu-Robinson).

Нарешті вважається, що, якщо помаранчева революція відбувається, то політика негайно перемикається до стану $x = x_1$, де $x_1 \in (0,1)$. Таким чином, «помаранчеві революції» призводять до деякої політики, яка знаходиться між ідеальними точками Кучми та Ющенко. Далі вважаємо, що вартість революції відноситься тільки до того періоду, в якому вона відбувається, після того, як Ющенко отримав перемогу.

Ми представляємо гру графічно на рис. 1.1 [9], де стан (K, μ) відноситься до ситуації, коли Кучма знаходиться при владі і вартість революції є μ , а стан R – поглинається станом, коли була революція. Факт, що відбувається лише одне поглинання революційного стану відображує припущення, що вартість революції відноситься тільки до періоду, в якому вона має місце і що політика $x = x_1$ потім здійснюється завжди, незважаючи на стан, в якому революція була здійснена.

Розгляньте ситуацію, що Кучма зможе уникнути «помаранчевої революції», вибираючи стаціонарну рівновагу гри, де стратегії, ймовірно, можуть відповідати лише поточним станам:

- a) Запишіть рівняння Беллмана для Ющенко в стані (K, μ^C) .
- b) Виведіть умову, щоб обмеження революції відбувалося коли $\mu = \mu^W$, тобто щоб Ющенко завжди вибирав революцію, коли Кучма вибирає свою переважаючу політику.
- c) Припустимо, що обмеження революції виконане. Виведіть умови для того, щоб Кучма уникав «помаранчевої революції», пропонуючи $x = 0$ кожен раз, коли $\mu = \mu^W$. Поясніть, як ваш результат залежить від параметрів моделі.

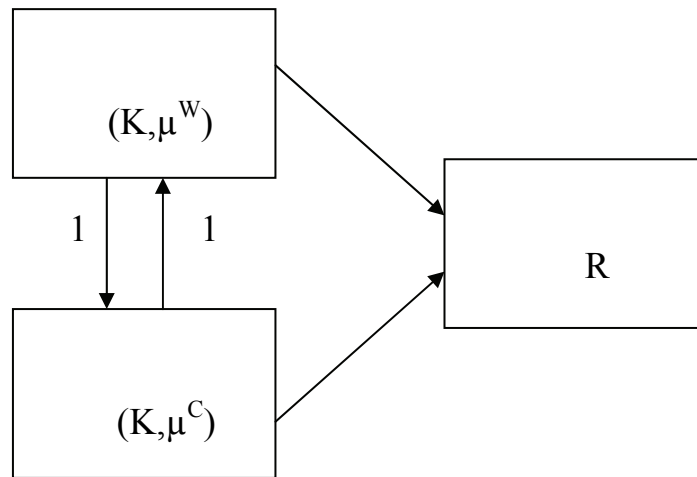

Рис. 1.1. Структура гри для завдання 2

d) Чи може Кучма завжди уникати революції, коли вона можлива? Поясніть.

е) Безумовно, це модель, де зима та літо тривають потягом шести місяців. Розгляньте, як можна модифікувати модель, щоб вона була придатна для більш довгої зими чи для більш довгого літа, як це могло б вплинути на ваші результати. (Це обговорення не обов'язково записувати у формальному вигляді.)»

Із наведеного вище прикладу видно, який рівень аналізу економічних та політичних процесів вимагається від *студентів* в університетах економічно розвинених країн. Цікавим буде порівняти це завдання із тими задачами, розв'язання яких декларується українськими науковцями – економістами та політологами. (Висновки кожен може зробити самостійно...)

Слід підкреслити, що в сучасній літературі відсутні дослідження в напрямку ролі інститутів для політичних переходів. Деякі результати в цьому напрямку, отримані автором, будуть описані далі в монографії. Ці результати лежать переважно у сфері розробки механізмів та технологій для управління переходом від інститутів, характерних для нерозвиненої економіки, до інститутів економіки розвиненої. Такі задачі є вкрай актуальними для сучасного стану економіки України.

Нарешті, важливу роль відіграють *спроби* бідних змінити розподіл влади в суспільстві: у відповідь на такі спроби еліта повинна *витра-*

чати ресурси на репресії. За деяких умов еліті буде вигідніше збільшити трансфери бідним, щоб уникнути революції, аніж витратити потім кошти на протидію їх виступу та на репресії. В моделях інституціональних переходів [2, 5, 6] зміна політичної влади є наслідком економічних процесів, і тому саме економіка є причиною політичної діяльності та розподілу політичної влади.

Розвиток напрямку моделювання політичних переходів як наслідку перебігу економічних процесів у суспільстві буде темою деяких підрозділів монографії. Розроблені в монографії механізми та технології дозволяють здійснити заходи, які узгоджують інтереси бідних прошарків населення та багатих, які мають силу влади.

1.3. Інститути як механізми вирішення «недоліків ринку» та «недоліків держави»

*Нет покоя тем кто делал зло,
Этим людям так не повезло.
Нет покоя тем кто потакал,
Тем кто знал и все-таки молчал.⁵
«Волонтер», А. Єлін («Арія»)*

Інститути виступають як ефективний спосіб вирішення фундаментальних недоліків, характерних для суспільного вибору. Необхідність же у суспільному виборі виникає внаслідок декількох економічних причин.

По-перше, потрібно узгоджувати між собою інтереси великої кількості людей та великої кількості підприємств за умови нестачі ресурсів на виконання усіх можливих видів діяльності. Від чогось потрібно відмовитися зовсім, а виконання деяких проектів потрібно впорядкувати в часі, логічній послідовності, територіальному розподілі тощо.

По-друге, існують так звані *екстерналії* (зовнішні ефекти), внаслідок яких ринкова економіка втрачає свою ефективність [10]. Проблема «оринкування» екстерналій є вкрай важливою, і більшість механізмів

⁵ «Немає спокою тим хто робив зло, Цим людям так не пощастило. Немає спокою тим хто потурав, Тим хто знав і все-таки мовчав.» – авторський переклад українською.

мів для цього вимагають того чи іншого варіанту здійснення суспільного вибору.

По-третє, крім екстерналій існує ще багато інших варіантів недоліків ринку [10], і подолання практично кожного із них вимагає здійснення суспільного вибору. Наприклад, це так звана «проблема безбилетника», коли певним суб'єктам ринку *вигідно* користатися суспільним благом, не створюючи його.

Суспільний вибір, як правило, вимагає наявності спеціального інституту. А оскільки суспільний вибір має ієрархічну природу (достатньо навести лише приклад *політичного* суспільного вибору: вибори мера, вибори парламентарів та вибори президента), то і сукупність інститутів суспільства та економіки «автоматично» становить певну ієрархічну систему.

Далі фрагментарно та стисло наведемо декілька важливих характеристик інститутів, які описують «недоліки ринку» та «недоліки держави». Потреба в цьому виникла внаслідок того, що ця інформація все ще залишається *невідомою* українському науковцю, незважаючи на те, що вона вже давно є необхідним компонентом *кожного* магістра з економіки, політології чи менеджменту.

1. Політичні інститути як механізм вирішення недоліків економіки самі мають достатньо серйозні недоліки. Це детально досліджено в роботах D. Acemoglu [11], і полягає цей недолік в так званій «проблемі обіцянок». Суть її полягає в тому, що в *політичних* процесах політики чи партії, які *стали переможцями*, отримують *силу влади* і можуть *відмовитися* виконувати свої обіцянки. В [11] відмічено, що така ситуація в *економічних* процесах місця не має внаслідок існування так званої «теорема Коуза» для «оринкування» екстерналій. Слід відмітити, що в економічно розвинених країнах виробили досить ефективний спосіб боротьби із таким типом «недосконалість політики»: це – *дострокові* вибори. На відміну від України, де *політики* постійно привчають виборця до того, що «коней на переправі не міняють», у економічно розвинених країнах «коней» змінюють постійно.

2. Політичні інститути змушені існувати в умовах *неможливості* здійснення «демократії в чистому вигляді»: в роботах Ерроу, Янга, Жіббарда та Сатертуейта математично доведено [10], що *неможливо*

здійснити такі механізми здійснення *демократичного вибору*, які були б вільні від «диктатора». Іншими словами, якщо виборців є понад 2, і виборів є також понад 2, то *завжди* існує хоча б один гравець (одна людина, група людей, політичні партія тощо), які будуть мати можливість *вирішити* вибір так, як вони самі цього хочуть. Ця теорема справедлива і для випадку *прямої* демократичної процедури (вибір проводиться безпосередньо виборцями із певного переліку можливостей), так і для демократії *представницького* типу (виборець вибирає групу людей, яка й буде впроваджувати в життя його вибір). Таким чином, процедура суспільного вибору завжди є *суперечливою*. В [12] запропоновано механізм (ієрархічні системи управління), які здатні *вирішити* цю проблему.

3. Громадські організації сьогодні є невід’ємними елементами системи виправлення недоліків ринку. Сьогодні саме громадські організації створюють ієрархічно організовану систему механізмів та інструментів для а) висловлення та б) узгодження інтересів різних груп людей. Передовсім – інтересів людей, які *складають меншість* у суспільстві. Наявність таких громадських організацій дозволяє зменшити рівень *інформаційної асиметрії* для ринку, тобто *виправити* один із важливих його недоліків [10].

Більш детально ці питання будуть розглянуті далі в монографії.

1.4. Концепція формування розвиненої економіки за механізмом самоорганізації

*Ты в лабиринте вечных истин,
Где тускло факелы горят,
Здесь можно дать свободу мыслям,
Толкуя знаки на свой лад.⁶
«Матричный Бог»,
М. Пушкина («Кипелов»)*

Особливістю розвиненої економіки є те, що вона функціонує за механізмом самоорганізації. Про це переконливо свідчить сам спосіб

⁶ «Ти в лабіринті вічних істин, Де тьмяно смолоскипи горять, Тут можна дати волю думкам, Тлумачачи знаки на свій лад» – авторський переклад українською.

ЛІТЕРАТУРА

1. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М. : Фонд экономической книги «НАЧАЛА», 1997. – 180 с.
2. Acemoglu D. Political Economy Lecture Notes [Электронный ресурс] / D. Acemoglu // Massachusetts Institute of Technology. – Economics department. – 2010. – 569 p. – Режим доступа : <http://econ-www.mit.edu/faculty/acemoglu/courses>.
3. Acemoglu D. Kleptocracy and Divide-and-Rule: A Model of Personal Rule. The Alfred Marshall Lecture / D. Acemoglu, J. A. Robinson, T. Verdier // Journal of the European Economic Association Papers and Proceedings. – 2004. – P. 162–192.
4. Acemoglu D. Introduction to Modern Economic Growth / D. Acemoglu. – Princeton : Princeton University Press, 2009. – 1072 p.
5. Acemoglu D. A Theory of Political Transitions / D. Acemoglu, J. A. Robinson // American Economic Review. – 2001. – V. 91(4). – P. 938–963.
6. Acemoglu D. Economic Origins of Dictatorship and Democracy / D. Acemoglu, J. A. Robinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 416 p.
7. Корнієнко В. О. Моделювання процесів у політико-комунікаційному просторі / В. О. Корнієнко, С. Г. Денисюк, А. А. Шиян. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. – 207 с.
8. Практична політологія: навчальний посібник. МОН України / За ред. В. П. Горбатенка. – К. : Академія, 2008. – 472 с.
9. «Formal Models in Political Science» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://users.polisci.wisc.edu/gehlbach/836fall2009.html>.

10. Mas-Collel A. Microeconomic Theory / A. Mas-Collel, M. D. Whinston, J. R. Green. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 977 p.
11. Acemoglu D. Why Not a Political Coase Theorem? Social Conflict, Commitment and Politics / D. Acemoglu // Journal of Comparative Economics. – 2003. – V. 31. – P. 620–652.
12. Шиян А. А. Теоретико-ігровий аналіз раціональної поведінки людини та прийняття рішень в управлінні соціально-економічними системами / А. А. Шиян. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. – 404 с.
13. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
14. Dixit A. Thinking Strategically: The Competitive Edge in Business, Politics and Everyday Life / A. Dixit, B. Nalebuff. – N.Y. : Norton, 1991. – 394 с.
15. Kreps D. M. A Course in Microeconomic Theory / D. M. Kreps. – Princeton : Princeton University Press, 1990. – 840 с.
16. Математические модели природы и общества / Н. Н. Калиткин, Н. В. Карпенко, А. П. Михайлов, В. Ф. Тишкин, М. В. Черненко. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2005. – 360 с.
17. Теория систем и системный анализ в управлении организациями. Справочник. учеб. пособие / Под ред. В. Н. Волковой и А. А. Емельянова. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 848 с.
18. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. – М.: Мир, 1980. – 406 с.
19. Занг В. Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории / В. Б. Занг. – М. : Мир 1999. – 335 с.
20. Николис Г. Познание сложного. Введение / Г. Николис, И. Пригожин. – М. : Мир, 1990. – 344 с.
21. Шиян А. А. Концептуальные проблемы описания человека: самоорганизация жизни на фоне потоков энергии и вещества – от клетки до раз ума / А. А. Шиян // Оптико-электронные информаци-

- онно-энергетические технологии. – 2003. – № 1–2(5–6). – С.177–184.
22. Aumann R. J. Lectures on Game Theory / R. J. Aumann. – San Francisco : Westview Press, 1989. – 120 с.
 23. Васильев В. А. Модели экономического обмена и кооперативные игры / В. А. Васильев. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 1984. – 96 с.
 24. Губко М. В. Теория игр в управлении организационными системами / М. В. Губко, Д. А. Новиков. – М. : ИПУ, 2005. – 138 с.
 25. Фон Нейман Дж. Теория игр и экономическое поведение / Дж. Фон Нейман, О. Моргенштерн. – М. : Наука, 1970. – 708 с.
 26. Печерский С. Л. Теория игр для экономистов / С. Л. Печерский, А. А. Беляева. – СПб. : Изд-во Европейского университета в С.-Петербурге, 2001. – 342 с.
 27. Gibbons R. Game Theory for Applied Economists / R. Gibbons. – Princeton : Princeton University Press, 1992. – 288 p.
 28. Данилов В. И. Лекции по теории игр / В. И. Данилов. – /КЛ./2002/001. – М. : РЭШ, 2002. – 140 с.
 29. Nash J. Equilibrium Points in n-Person Games / J. Nash // Proceedings of the National Academy of Sciences. – 1950. – Vol. 36. – P. 48–49.
 30. Nash J. The Bargaining Problem / J. Nash // Econometrica. – 1950. – Vol. 28. – P. 155–162.
 31. Полтерович В. М. Институциональные ловушки и экономические реформы / В. М. Полтерович // Экономика и математические методы. – 1999. – Т. 35, вып. 2. – С. 3–19.
 32. Полтерович В. М. Институциональные ловушки: есть ли выход? / В. М. Полтерович // Общественные науки и современность. – 2004. – № 3. – С. 5–16.
 33. Полтерович В. М. К руководству для реформаторов: некоторые выводы из теории экономических реформ / В. М. Полтерович // Экономическая наука современной России. – 2005. – № 1 (28). – С. 7–24.

34. Новиков А. М. Методология / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – М. : СИНТЕГ, 2007. – 668 с.
35. Курносков Ю. В. Аналитика: методология, технология и организация информационно-аналитической работы / Ю. В. Курносков, П. Ю. Конотопов. – М. : РУСАКИ, 2004. – 512 с.
36. Ландау Л. Д. Квантовая механика (нерелятивистская теория) / Л. Д. Ландау, Е. М. Лифшиц. – М. : Наука, 1989. – 768 с.
37. Ландау Л. Д. Статистическая физика / Л. Д. Ландау, Е. М. Лифшиц. – М. : Наука, 1976. – 584 с.
38. Левич В. Г. Курс теоретической физики. В 2-х т. Т. I / В. Г. Левич. – М. : Наука, 1969. – 912 с.
39. Левич В. Г. Курс теоретической физики. В 2-х т. Т. II / В. Г. Левич, Ю. А. Вдовин, В. А. Мямлин. – М. : Наука, 1971. – 936 с.
40. Гришанов Г. М. Исследование систем управления / Г. М. Гришанов, О. В. Павлов. – Самара : Самарский гос. аэрокосм. ун-т, 2005. – 128 с.
41. Новиков Д. А. Теория управления организационными системами / Д. А. Новиков. – М. : Физматлит, 2007. – 584 с.
42. Дубровин Б. А. Современная геометрия / Б. А. Дубровин, С. П. Новиков, А. Т. Фоменко. – М. : Наука, 1979. – 760 с.
43. Рохлин В. А. Начальный курс топологии. Геометрические главы / В. А. Рохлин, Д. Б. Фуks. – М. : Наука, 1978. – 488 с.
44. Петров М. К. Язык, знак, культура / Петров М. К. – М. : Наука, 1991. – 328 с.
45. Acemoglu D. Oligarchic vs. Democratic Societies / D. Acemoglu // Journal of the European Economic Association. – 2008. – V. 6, March. – P. 1–44.
46. Harsanyi J. Games with Incomplete Information Played by Bayesian Players / J. Harsanyi // Management Science. – 1967/68. – Vol.14. – P. 159–182 (Part I), P. 320–334 (Part II), P. 486–502 (Part III).

47. Шиян А. А. Управління розвитком соціально-економічних систем. Теорія ігор: основи та застосування в економіці та менеджменті / А. А. Шиян. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 162 с.
48. Шиян А. А. Класифікація економічних інститутів: теорія та застосування до економічних наслідків інститутів прецедентного та континентального права / А. А. Шиян // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2010. – № 3. – С. 23–27.
49. Геєць В. М. Інституційні перетворення і суспільний розвиток / В. М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 2. – С. 9–36.
50. Шиян А. А. Моделювання критично важливих умов для побудови в Україні розвиненої економіки / А. А. Шиян // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2009. – № 4. – С. 27–32.
51. Constructing knowledge societies : new challenges for tertiary education. – The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2002. – 204 p.
52. Новиков Д. А. Управление проектами: организационные механизмы / Д. А. Новиков. – М. : ПМСОФТ, 2007. – 140 с.
53. Arrunada B. Market Institutions and Judicial Rulemaking / Handbook of New Institutional Economics / B. Arrunada, V. Andonova / Eds. C. Menard and M. M. Shirley. – Dordrecht, The Netherlands : Springer. – P. 229–250.
54. Cooter R. Law and Economics / R. Cooter, U. Thomas. – Reading, MA : Addison-Wesley, 1997. – 348 p.
55. North D. C. The Rise of the Western World: A New Economic History / D. C. North, R. P. Thomas. – Cambridge, England : Cambridge University Press, 1988. – 228 p.
56. Pipes R. Property and Freedom / R. Pipes. – New York : Vintage Books, 1999. – 350 p.
57. North D. C. Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England

- / D. C. North, B. R. Weingast. – *Journal of Economic History*. – 1989. – V. 49. – P. 803–832.
58. North D. C. *Structure and Change in Economic History* / D. C. North. – New York : Norton, 1981. – 274 p.
59. Carruthers B. G. *Politics, Popery, and Property: A Comment on North and Weingast* / B. G. Carruthers. – *Journal of Economic History*. – 1990. – V. 50. – P. 693–698.
60. Clark G. *The Political Foundations of Modern Economic Growth: England 1540-1800* / G. Clark. – *Journal of Interdisciplinary History*. – 1996. – V. 26. – P. 63–588.
61. Epstein S. R. *The Rise of States and Markets in Europe, 1300–1750* / S. R. Epstein. – London : Routledge, 2000. – 412 p.
62. Hoffmann Ph. T. *Priceless Markets: The Political Economy of Credit in Paris, 1660-1870* / Ph. T. Hoffmann, G. Postel-Vinay, J. L. Rosenthal. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 2000. – 580 p.
63. Duman D. *The Judicial Bench in England 1727–1875: The Reshaping of a Professional Elite* / D. Duman. – London : Royal Historical Society, 1982. – 542 p.
64. Abbott K. *Business Law* / K. Abbott, N. Pendlebury. – London : DP Publications Ltd, 1993. – 412 p.
65. Swart K. W. *Sale of Offices in the Seventeenth Century* / K. W. Swart. – Utrecht : Hes Publishers, 1980. – 456 p.
66. Manne H. *The Judiciary and Free Markets* / H. Manne. – *Harvard Journal of Law and Public Policy*. – 1997. – V. 21. – P. 11–37.
67. Zywicki T. *The Rise and Fall of Efficiency in the Common Law: A Supply-Side Analysis* / T. Zywicki. – *Northwestern Law Review*. – 2003. – V. 97. – P. 1551–1633.
68. Doyle W. *Venality: The Sale of Offices in Eighteenth-Century France* / W. Doyle. – Oxford : Clarendon Press, 1996. – 372 p.

69. Taylor G. Noncapitalist Wealth and the Origins of the French Revolution / G.Taylor. – The American Historical Review. – 1967. – V. 72. – P. 469–496.
70. Caenegem R. C. An Historical Introduction to Private Law / R. C. Caenegem. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – 568 p.
71. Benson B. L. Evolution of Commercial Law / B. L. Benson / The New Palgrave Dictionary of Economics and the Law / ed. Peter Newman. V. 2. – London : Macmillan, 1998. – P. 88–93.
72. Mattei U. Comparative Law and Economics / U. Mattei. – Ann Arbor, MI : The University of Michigan Press, 1997. – 516 p.
73. Danet D. Does the Code Civil Matter? / D. Danet. – European Journal of Law and Economics. – 2002. – V. 14. – P. 215–225.
74. Hayek F. A. The Constitution of Liberty / F. A. Hayek. – South Bend : Gateway Editions Ltd, 1960. – 284 p.
75. Djankov S. Courts / S. Djankov, R. La Porta, F. Lopez-de-Silanes, A. Shleifer. – Quarterly Journal of Economics. – 2003. – V. 118. – P.453–517.
76. Posner R. A. Economic Analysis of Law. 5th edn. (1st ed., 1973) / R. A. Posner. – Boston, MA : Little, Brown and Company, 1998. – 512 p.
77. Landes W. M. The Economic Structure of Tort Law / W. M. Landes, R. A. Posner. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1987. – 352 p.
78. Simpson B. English Common Law / B. Simpson. / in The New Palgrave Dictionary of Economics and the Law / ed. P. Newman. – V. 2. – London : Macmillan, 1998. – P. 57–70.
79. Faure M. Tort Liability in France: An Introductory Economic Analysis / M. Faure. / in Law and Economics in Civil Law Countries / eds. B. Deffains and T. Kirat. – The Economics of Legal Relationships Series. – V. 6. – Amsterdam: Elsevier Science, 2001. – P.169–181.

80. Demsetz H. Towards a Theory of Property Rights / H. Demsetz. – American Economic Review. – 1967. – V. 57. – P. 347–359.
81. Rubin P.H. Why Is the Common Law Efficient / P. H. Rubin. – Journal of Legal Studies. – 1977. – V. 6. – P. 51–64.
82. Priest G.L. The Common Law Process and the Selection of Efficient Rules / G. L. Priest. – Journal of Legal Studies. – 1977. – V. 6. – P. 65–82.
83. Terrebonne P. A Strictly Evolutionary Model of Common Law / P. Terrebonne. – Journal of Legal Studies. – 1981. – V. 10. – P. 397–407.
84. Katz A. Judicial Decisionmaking and Litigation Expenditures / A. Katz. – International Review of Law and Economics. – 1988. – V. 8. – P. 127–143.
85. Wagner R. E. Common Law, Statute Law and Economic Efficiency / R. E. Wagner. / in The New Palgrave Dictionary of Economics and the Law. – V. 1. / ed. P. Newman. – London : Macmillan, 1998. – P. 313–317.
86. Bork R. H. The Tempting of America / R. H. Bork. – New York : The Free Press, 1990. – 426 p.
87. Moorhouse J. Economics and the Law: Where is There Consensus? / J. Moorhouse, A. Morriss, R. Whaples. – American Economist. – 1999. – V. 43. – P. 81–88.
88. Harnay S. Was Napoleon a Benevolent Dictator? An Economic Justification for Codification / S. Harnay. – European Journal of Law and Economics. – 2002. – V. 14. – P. 237–251.
89. Josselin J.M. The Making of the French Civil Code: An Economic Interpretation / J. M. Josselin, A. Marciano. – European Journal of Law and Economics. – 2002. – V. 14. – P. 193–203.
90. Garoupa N. An Economic Analysis of Criminal Systems in Civil Law Countries / N. Garoupa. / in Law and Economics in Civil Law Countries, The Economics of Legal Relationships Series. – V. 6. /

- eds. B. Deffains and T. Kirat. – Amsterdam : Elsevier Science, 2001. – P. 199–215.
91. Backhaus J. G. Efficient Statute Law / J. G. Backhaus. / in The New Palgrave Dictionary of Economics and the Law. – V. 2. / ed. P. Newman. – London : Macmillan, 1998. – P. 24–28.
92. Arrunada B. Property Enforcement as Organized Consent / B. Arrunada. – Journal of Law, Economics, and Organization. – 2003. – V. 19. – P. 401–444.
93. Шиян А. А. Механизм интегрирования науки в экономику для инновационного развития постсоветских государств: моделирование механизма принятия решений / А. А. Шиян // Управление большими системами / Сборник трудов. – Вып. 19. – М. : ИПУ РАН, 2007. – С. 204-217.
94. Jones B. As science evolves, how can science policy? [Электронный ресурс] / B. Jones – NBER Working Paper, 2010. – W16002. – Режим доступа : <http://www.nber.org/papers/w16002>.
95. Singh J. Recruiting for ideas: how firms exploit the prior inventions of new hires [Электронный ресурс] / J. Singh, A. K. Agrawal. – NBER Working Paper, 2010. – W15869. – Режим доступа : <http://www.nber.org/papers/w15869>.
96. Veugelers R. Evaluation of the Finnish National Innovation System – Full Report / R. Veugelers, T. Tanayama, O. Toivanen. – Helsinki University Print, 2009. – P. 239–298.
97. Izhutov P. Elections, Productivity and Incentives of scientists in the Russian Academy of Sciences. The case of Math section / P. Izhutov. – Master Thesis. – New Economic School, Moscow. – 2010. – 57 p.
98. Aghion P. Academic Freedom, Private-Sector Focus, and the Process of Innovation / P. Aghion, M. Dewatripont, J. C. Stein. – NBER Working Paper, 2005. – W11542. – 44 p.
99. Логинова У. С. Исследования в академических институтах и частном секторе, распространение идей и академическая свобода /

У. С. Логинова // Препринт # BSP/2007/092 R. – М. : Российская Экономическая Школа, 2007. – 36 с.

100. Марусов А. Неоконченная пьеса с шантажом в законе, или как навести порядок в государственных закупках? / [А. Марусов, Ю. Мостовая, Ю. Сколотяный, Н. Яценко] // Зеркало недели (Киев). – 2007, 1.09. – № 32 (661). – С. 8–11.
101. Шиян А. А. Теоретико-ігрова модель для дослідження умов мотивації інноваційного розвитку вітчизняних підприємств / А. А. Шиян, Д. Г. Ванжула, В. В. Стадник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – № 4, т. 2. – С. 145–148.
102. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О.Амоша // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28–32.
103. Гальчинський А. Інноваційна стратегія українських реформ / А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кінах, В. Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.
104. Йохна М. А. Формування мотиваційного механізму інноваційної діяльності акціонерних товариств / М. А. Йохна. В. Л. Карпенко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки – 2005. – № 2, Т. 1. – С. 92–97.
105. Стадник В. В. Чинники і умови реалізації суб'єктами малого бізнесу стратегії інноваційного розвитку / В. В. Стадник // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С. 58–65.
106. Стадник В. В. Структурування проблеми мотивації інноваційного розвитку національної економіки / В. В. Стадник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – № 3, Т. 1. – С. 27–34.
107. Карачина Н. П. Типи корпоративного конфлікту в управлінні підприємством: використання апарату теорії ігор / Н. П. Карачина, А. А. Шиян, О. В. Лазарчук // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2008. – № 4. – С.72–78.

108. Шиян А. А. Математична модель для впливу суспільних інститутів на ефективність економіки України / А. А. Шиян // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2008. – № 2. – С.19–23.
109. Acemoglu D. The Choice Between Market Failures and Corruption / D. Acemoglu, T. Verdier // American Economic Review Papers and Proceedings. – 2000. – V. 90 – P. 194–211.
110. Persson T. Political Economics: Explaining Economic Policy / T. Persson, G. Tabellini. – Cambridge : MIT Press, 2000. – 533 p.
111. Chaudhry A. Do governments suppress growth? Institutions, rent-seeking, and innovation blocking in a model of Schumpeterian growth / A. Chaudhry, P. Garner // Economics & Politics. – 2007. – V. 19, No.1 . – P. 35–52.
112. Shleifer A. Corruption / A. Shleifer, R. W. Vishny // Quarterly Journal of Economics. – 1993. – V. 108 (3). – P. 599–618.
113. Sonin K. Why the Rich May Favor Poor Protection of Property Rights? / K. Sonin // Journal of Comparative Economics. – 2003. – V. 31 (4). – P. 715–732.
114. Постсоветский институционализм / Под ред. Р. М. Нуриева и В. В. Дементьева. – Донецк: «Каштан», 2005. – 480 с.
115. Новиков Д. А. Управление проектами: организационные механизмы / Д. А. Новиков. – М. : ПМСОФТ, 2007. – 140 с.
116. Persson T. Democracy And Development: The Devil in the Details / T. Persson, G. Tabellini. – NBER Working Paper, 2006. – W 11993. – 18 p.
117. Шиян А. А. Теоретико-ігрова модель для управління інвестиційними процесами в Україні / А. А. Шиян, Т. О. Журко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник / Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – 2010. – Вип. 6. – Т. 2. – С. 198–204.
118. Гаврилюк О. В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О. В. Гаврилюк // Фінанси України. – 2008. – № 2. – С. 68–81.

119. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку / В. В. Зянько. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – 397 с.
120. Шарп У. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бэйли. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 1028 с.
121. Шиян А. А. Теоретико-ігрове моделювання закордонних інвестицій в Україні: взаємодія розвинених і нерозвинених фінансових інститутів / А. А. Шиян, Т. О. Журко // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 7. – С. 7–9.
122. Попельнюхов Р. В. Інвестиційна привабливість економіки України (інвестиційний клімат) / Р. В. Попельнюхов // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 21. – С. 24–28.
123. Дацій Н. В. Розвиток іноземного інвестування в економіці / Н. В. Дацій // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 20. – С. 9–11.
124. Любімов В. І. Інвестиційне середовище та його роль у залученні прямих іноземних інвестицій / В. І. Любімов // Фінанси України. – 2009. – № 13. – С. 4–6.
125. Михайловська О. В. Світова фінансова криза: роль транснаціональних корпорацій / О. В. Михайловська // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 93–103.
126. Школьник І. О. Вплив міжнародних фінансових конгломератів на розвиток фінансового ринку України / І. О. Школьник, В. М. Кремень // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 34–42.
127. Bolton P. Contract Theory / P. Bolton, M. Dewatripont. – Cambridge : MIT Press, 2005. – 724 p.
128. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
129. Кабанов В. Г. Діяльність міжнародних фінансових організацій на вітчизняному ринку фінансового капіталу / В. Г. Кабанов // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 98–107.

130. Шиян А.А. Системний аналіз інституціональних ризиків при впровадженні другого рівня пенсійної реформи в Україні / А. А. Шиян, М. І. Небава // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2009. – Вип. 115. – С. 41–43.
131. Крылов А. Н. Мои воспоминания / А. Н. Крылов. – Л. : Судостроение, 1984. – 480 с.
132. Шиян А.А. Теоретико-игровая модель для управления эффективностью взаимодействия «преподаватель – ВУЗ» / А. А. Шиян // Управление большими системами / Сборник трудов. – Выпуск 18. – М.: ИПУ РАН, 2007. – С. 141–159.
133. Шиян А. А. Теоретико-ігрове моделювання ефективності взаємодії «викладач – ВНЗ» в умовах урахування переговорної сили сторін / А. А. Шиян, С. М. Злепко, В. О. Корнієнко // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2008. – № 1. – С. 17–30.
134. Програма Президента України В. Януковича «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс] / Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки. – 87 с. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
135. Salmi J. The Challenge of Establishing World-Class Universities / J. Salmi. – Washington, DC : The World Bank, 2009. – 134 p.
136. Мокін Б. І. Завершення вибіркового літопису на папері, або Університету – 50 / Б. І. Мокін. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 596 с.
137. Шиян А. А. Теоретико-ігрове моделювання інституціональних механізмів протидії рейдерству: розвиток громадських організацій / А. А. Шиян, Л. О. Нікіфорова // Економіка та держава. – 2010. – № 8. – С. 29–31.
138. Alexeev M. Economic Crime and Russian Reform / M. Alexeev, C. Gaddy, J. Leitzel // Journal of Institutional and Theoretical Economics. – 1995. – V. 151, N. 4. – P. 677–692.

139. Иванов А. Украинские рейдеры и их инсайдеры: как с ними бороться [Электронный ресурс] / А. Иванов // Режим доступа : <http://zahvat.ua/ukrainskie-rejddery-i-ikh-insajddery-kak-s-nimi-borotsya.html> - інформація з екрану (31.03.2010р).
140. Демехин А. Технологии рейдерства в условиях экономического кризиса [Электронный ресурс] / А. Демехин // Режим доступа : <http://zahvat.ua/tekhnologii-rejdderstva-v-usloviyakh-ehkonomicheskogo-krizisa.html>.
141. Шиян А. А. Моделювання ефектів синергії інноваційного портфеля / А. А. Шиян, О. П. Мельничук // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 2 (6). – С. 151–156.
142. Яблонский А. И. Математические модели в исследовании науки / А. И. Яблонский. – М. : Мысль, 1986. – 351 с.
143. Grubler A. Time for a Change: On the Pattern of Diffusion of Innovation / A. Grubler // Daedalus. – 1996. – № 1. – P. 19–42.
144. Полтерович В. М. Диффузия технологий и экономический рост / В. М. Полтерович, А. А. Хенкин. – М. : ЦЭМИ АН СССР, 1988. – 37 с.
145. Маевский В. И. Введение в эволюционную макроэкономику / В. И. Маевский. – М. : Изд-во «Япония сегодня», 1997. – 108 с.
146. Потапов Г. П. Синергетические аспекты затратного менеджмента / Г. П. Потапов, Е. И. Галеева // Вестник Казан. гос. техн. ун-та им. А. Н. Туполева. – 2005. – № 3. – С. 97–105.
147. Серков Л. А. Стохастическое моделирование инновационных процессов / Л. А. Серков // Матем. моделирование. – 2009. – Т. 21. – № 11. – С. 118–128.
148. Itami H. Mobilizing Invisible Assets / H. Itami. – Harvard University Press, 1991. – 200 p.
149. Методология управления инновационными проектами / [Т. В. Александрова, С. А. Голубев, О. В. Колосова и др.]; Под общ. ред. проф. И. Л. Туккеля. – СПб : СПбГТУ, 1999. – 800 с.

150. Shiyan A. A. Functioning of Institute of the Parties' Competition in Ukraine [Електронний ресурс] / A. A. Shiyan, L. O. Nikiforova // Political institutions: parties, interest groups & other political organizations eJOURNAL. – 2010. – Vol. 3, No. 55. – Nov. 15, 2010.
Режим доступу :
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1708442.
151. Petrova M. Evolution of Risk and Political Regimes / M. Petrova, R. Bates. – 2010. – Working Paper. – № 137. – CEFIR / NES Working Paper series. – 51 p.
152. Enikolopov R. Media and Political Persuasion: Evidence from Russia / R. Enikolopov, M. Petrova, E. Zhuravskaya. – 2009. – Working Paper. – № 113. – CEFIR / NES Working Paper series. – 35 p.
153. Petrova M. Newspapers and Parties: How Advertising Revenues Created an Independent Press / M. Petrova. – 2009. – Working Paper. – № 131. – CEFIR / NES Working Paper series. – 47 p.
154. Йосиф Вінський. Інформація (жовтень 2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://file.liga.net/person/114.html>.
155. Віктор Пинзеник. Інформація (жовтень 2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://file.liga.net/person/191.html>.
156. Веб-сайт Центральної виборчої комісії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/>.
157. Агапова Т. А. Макроэкономика / Т. А. Агапова, С. Ф. Серегина. – М. : Издательство «Дело и Сервис», 2004. – 448 с.
158. Кабанов В. Г. Діяльність міжнародних фінансових організацій на вітчизняному ринку фінансового капіталу / В. Г. Кабанов // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 98–107.
159. Попельнюхов Р. В. Інвестиційна привабливість економіки України (інвестиційний клімат) / Р. В. Попельнюхов // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 21. – С. 24–28.
160. Бродский Б. Е. Лекции по макроэкономике переходного периода / Б. Е. Бродский. – М. : ГУ ВШЭ, 2005. – 223 с.

161. Баффетт У. Эссе об инвестициях, корпоративных финансах и управлении компаниями / У. Баффетт. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 268 с.
162. Дацій Н. В. Розвиток іноземного інвестування в економіці / Н. В. Дацій // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 20. – С. 9–11.
163. Економічна теорія: Політекономія: підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання-Прес, 2007. – 719 с.
164. Башнянин Г. І. Політична економія / Г. І. Башнянин, П. Ю. Лазур, В. С. Медведев. – К: Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 528 с.
165. Нікіфорова Л.О. Метод розрахунку економічної ефективності механізмів протидії кризовим ситуаціям / Л. О. Нікіфорова, А. А. Шиян, В. О. Крилов // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 3. – С.50–52.
166. Шипович Л. Ю. Сущность, причины и последствия возникновения кризисных ситуаций в России / Л. Ю. Шипович // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. – № 6 (187). – Экономика. – Вып. 26. – С. 16–19.
167. Антикризисное управление. Теория и практика / Под ред. В. Я. Захарова, А. О. Блинова, Д. В. Хавина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 287 с.
168. Мороз О. В. Економічна ідентифікація параметрів стійкості та ризикованості функціонування господарських систем / О. В. Мороз, А. О. Свентух. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – 168 с.
169. Шпаковский Ю. Г. Режим чрезвычайного положения как механизм преодоления кризисных ситуаций [Электронный ресурс] / Ю. Г. Шпаковский // Право и безопасность (Россия). – 2003. – № 3–4 (8–9). – Режим доступа : http://www.dpr.ru/pravo/pravo_6_22.htm .

170. Жигальцев О. В. Экономические методы вывода предприятия из кризисных ситуаций : Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / О. В. Жигальцев. – Махачкала, 2005. – 198 с.
171. Чаплигіна О. В. Фактори впливу на ціну земель сільськогосподарського призначення / О. В. Чаплигіна, А. А. Шиян // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2011. – № 1. – С. 36–40.
172. Остапчук Т. П. Земельна рента у дисертаційних дослідженнях українських та російських вчених або відсутність необхідного / Т. П. Остапчук, С. І. Мельник. – Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2009. – № 4. – С. 216–222.
173. «Что сулят банки вкладчикам?» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.tochka.net/8456-что-sulyat-banki-vkladchikam>.

Наукове видання

Шиян Анатолій Антонович
Нікіфорова Лілія Олександрівна

**УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ЕФЕКТИВНИХ
ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УМОВАХ УКРАЇНИ**

Монографія

Редактор С. Малішевська

Оригінал-макет підготовлено А. Шияном

Підписано до друку 06.12.2011 р.
Формат 29,7×42¼. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. др. арк. 17,32
Наклад 100 прим. Зам № 2011-188

Вінницький національний технічний університет,
КІВЦ ВНТУ,
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Тел. (0432) 59-85-32.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.

Віддруковано у Вінницькому національному технічному університеті,
в комп'ютерному інформаційно-видавничому центрі,
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Тел. (0432) 59-81-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.